

Др МИША ЂУРКОВИЋ, научни саветник
Институт за европске студије, Београд
Е-адреса: mdjurkov@gmail.com

ЦЕНДЕР МЕЈНСТРИМИНГ ИЛИ АНТИОБРАЗОВАЊЕ У СРБИЈИ

САЖЕТАК: Полазећи од тезе да је увођење цендера и цендер студија у наш друштвени и образовни систем једна од највећих опасности са којом се данас суочавамо, аутор настоји да сачини скицу процеса цендер мејнстриминга у Србији. Прате се истакнуте фигуре, академски радници, увођење ове идеологије на универзитете, а затим и у законодавство и остале сегменте друштва. Кроз низ примера се показује колико је у свега неколико деценија ова идеологија успела да се наметне и распростре кроз све сегменте друштва укључујући и Српску академију наука и уметности. У посебном фокусу је процес током којег су се овај систем вредности и идеологија најпре институционализовали на алтернативном простору, а затим полако и систематски освајали званични јавни простор и систем образовања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: цендер, цендер мејнстриминг, Србија, образовање, радикални феминизам

Након позива организатора скупа *Нација и образовање* одлучио сам да као свој прилог понудим развијену скицу о тзв. џендер мејнстримингу у Србији. Улазак *џендеризације* односно „уродњавања” на велика (све већа и све шира) врата, у све поре нашег друштва, свакако је дугорочно гледано један од најштетнијих и најпогубнијих процеса у нашој земљи, друштву и образовању схваћеном у најширем смислу. Он се одвија перфидно, континуирано и попут полипа распростира кроз домаћу администрацију и вредносно-просветни систем, уз огромну подршку и помоћ страних квази-окупационих сила.

Шта је дакле *џендер мејнстриминг* или прецизније прецизно *џендер њајхшалџунг*? Ради се нпр. о једном од три ступа наводне политике једнакости Европске уније, уз антидискриминацију и афирмативну акцију. Од 1997. и уговора у Амстердаму оно представља званичну политику ЕУ, иако се тада још увек говори о једнакости жена и мушкараца; они се међутим већ тада воде као *родови* а не *јолови*, тј. они постају друштвени конструкти, а не природне одлике људи.

Европски инџинџунг за џендер равнойравност, као посебно аутономно тело ЕУ установљено само за ова питања, џендер мејнстриминг дефинише као стратегију за остваривање џендер једнакости. То укључује „интеграцију џендер перспективе у припрему, осмишљавање, примену, надгледање и евалуацију политика, регулаторних мера и програма трошења, са циљем промовисања једнакости жена и мушкараца и борбе против дискриминације”.¹

¹ What is Gender Mainstreaming. Доступно на: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>. Приступљено: 23. 8. 2021. Такође: М. Јонген, „Идеологизација науке кроз џендер-студије (студије рода)”, у: Миша Ђурковић, (прир.), *Нови немачки конзервативизам – Јонген и Кубичек у Србији*, Институт за европске студије, Београд 2017.

У међувремену је кренуло инкорпорирање и других родова, односно небинарних особа. Сада се под фирмом наводне борбе за једнакост жена заправо подстиче промовисање разарања и укидања не само традиционалне природне породице, него и природних полова, укључујући и мушкарце и жене.² Цендер мејнстриминг данас представља фундаменталистичку политику спровођења тоталитарне идеологије, изграђене око деконструкције полова, радикалног феминизма и посебно тзв. *квир* парадигме која захтева перманентну флуидност „родних” идентитета. Научници, јавни радници, политичари и новинари који не прихватају овај модел, политике изграђене око њега и примену у научним радовима и јавној речи, врло често губе посао, изложени су *канселовању*, оптужују их за фашизам, и не могу да се баве својим послом и издржавају породице од тога.

Почећу са неколико свежих примера који показују висок степен напредовања цендер мејнстриминга у нашој земљи.

Почетком ове године у електронско сандуче стигао ми је позив да дођем на радионицу из области родне равноправности коју организује Математички институт САНУ. Уз ректора и друге високе званице говорило се о „уродњавању” и другим стандардним идеолошким флоскулама какве се чују на свим осталим перформансима тога типа.

Но запањујуће је да се све то одвија у оквиру наводно научног пројекта који реализује Математички институт. О чему се ради? Па о томе да за озбиљну друштвену науку, али ни за математичке пројекте ни Европска унија, ни стране фондације неће по правилу да дају ни динара. Грантови се могу добити само за јасно идеолошки профилисане поли-

---

² Постало је уобичајено да морате нпр. да се некој особи обраћате заменициом *они* (they). Ово би раније био доказ шизофреније, односно обољења особе, а данас сте дужни да прихватите њену „различитост” и да јој се обраћате у плуралу.

тички коректне називи пројекте који научне институције своде на ниво невладиних организација.³ Како ми се недавно један иначе врло либерално усмерен издавач жалио, странци му убедљиво највише новца нуде за објављивање превода квир, цендер и феминистичке литературе.

Пре две године је Српска академија наука и уметности с поносом организовала прву конференцију о родној равноправности. Пројекат је водио нови Одбор за људска права и родну равноправност на чијем челу је професор ЦЕУ из Будимпеште Тибор Варади. Символички индикативно новац за рад овог одбора пребачен је од раније постојећег одбора за демографију. Од бриге за физички опстанак свог народа, САНУ је прешла на бригу за родно сензитивно профилисање и испољавање.⁴ У октобру исте године САНУ је учествовала у још једној авантури овога типа када је са кабинетом министра без портфеља задуженог за демографску и популациону политику (!?) и Центром за демографска истраживања ИДН организовала скуп *Србија: род њолиџика, сџановниџиво*.⁵

³ На једној недавној информативној радионици за научнике у Институту економских наука, помоћник министра нам је објаснила да ми отприлике добијамо нешто мање од 120 милиона евра из европских фондова, али да пре тога сами уплаћујемо око 95 милиона. Дакле фактички своје паре дајемо Европљанима да финансирамо њихову бирократију, и да нам они по својим критеријумима политичке коректности одређују куда ће се овај новац усмеравати. Наравно да ће на дну приоритета бити истраживања која су нама фундаментална за идентитет. Узгред, већ од 2022. године за пројекте на тим фондовима неће моћи да конкурише било ко ко није доставио своју стратегију родне равноправности.

⁴ Видети: зборник радова *Родна равноправност: од једнаких људских до једнаких моћности*, САНУ, Београд 2019.

⁵ Видети: зборник В. Костић, С. Ђукић Дејановић, М. Рашевић, *Србија: род, њолиџика, сџановниџиво*, САНУ – ИДН, Београд 2020. Ово је један сјајан документ помодарства и интелектуалног бесмисла у којем живимо данас. Читава феминистичка нарација о роду као један од својих основних циљева има управо разарање природне породице, излазак жена на тржиште рада и у крајњем исходу смањење популације.

Коначно, у четвртак 20. маја ове године Скупштина Србије усвојила је Закон о родној равноправности, у пакету са радикализованим Законом о забрани дискриминације којим се забрањује критички јавни говор о идеолошкој основи ових закона. Овај закон је прогуран из трећег покушаја, након што су претходно људи око председника државе два пута (2015. и 2018) спречили да то уђе у систем, свесни колико ће проблема бити направљено.

У исто време сазнали смо да од наредне јесени у основне школе улази уџбеник за осми разред из биологије издавачке куће „Клет”, у којем се цендеризација уводи на велика врата. Идеологија која тврди да су мушкарац и жена само друштвени конструкти, настали услед перформативног понављања наметнутих родних улога и која уводи трансродност као равноправан род, избор који свако може и треба да направи постаје део српског образовног система.⁶

Дакле циљ овог рада је да направи преглед историје тзв. цендер мејнстриминга у Србији, односно пута којим смо дошли до тога да племениту српску реч *род* празнимо од најсветијих садржаја наше традиције (означавање рађања, крвних породичних веза, соја, националне традиције)⁷ и уместо тога испуњавамо садржајима неокомунистичке идеологије, односно оним што је донедавно перципирано, третирано и класификовано као облик индивидуалне и социјалне патологије, односно „фрик шоу”^{*}.

---

⁶ Љ. Бегенишић, „Осмаке уче о међуполним особама”, *Новосџи*, 15. 3. 2021.

⁷ Управо то је направио још педесетих година Џон Мани када је „израз род пребадио из граматичког у социјални контекст, тврдећи да је посредни чисто културна конструкција”. С. Антонић, *Искушења радикалног феминизма*, Службени гласник, Београд 2011, 153.

^{*} Стога ћу и у наставку текста користити оригиналну енглеску реч *цендер*, одбијајући да српску реч *род* пуним таквим значењем.

*

Без претензија да захватимо цео овај сложени, диверсификовани и све капиларнији процес, покушаћемо да укажемо на неке од најважнијих етапа и да лоцирамо изворе, канале и чворишта напредовања и изливања *цендера* у наше друштво, јавни простор и образовни систем. Посматрајући образовање као фундамент националне свести и идентитета, прилазим му у најширем смислу. Не ради се само о формалном систему предшколског, основног, средњег и високог школовања, него о свим елементима социјализације, образовања и *билдунга*, где је вредносни и морални ниво далеко важнији од техничког знања. У том смислу је нпр. важно пратити опозицију образовања које особа добија од родитеља и породице с једне стране и од корпоративних геџета, интернета, игрица, телевизије и сличних инструмената с друге стране. Континуирани напори да се смањи могућност контроле коју родитељи имају над својом децом и да се укине свим документима гарантовано право родитеља да своју децу образују и васпитавају у складу са својим уверењима, па и вером⁸, свој извор имају пре свега у настојању корпорација да малог потрошача (дете или адолесцента) уздигну на пиједестал, субјективизију као наводно потпуно одговорну и самосвесну особу и тиме га фактички учине сопственим робом, јањичарем, зависником од електронских справаца и потрошње.

Школе и факултети посебно од 2000. године наовамо такође су постали простор за борбу идеја, вредности и сличног сукоба између наслеђених потреба и напредовања корпора-

---

⁸ Видети у чланку Пониковске како се квазиправном гимнастиком преко одлука судова ово основно право стално условљава, претумачује, подрива и сузбија. М. Ponikowska, "Freedom of Religion or Belief and Parental Rights in Education", Adina Portaru, (ed.), *A 'Precious Asset'? Analyzing Religious Freedom Protections in Europe*, Kairos Publishing, 99–120.

тивног духа и нове идеологије. Довољно је узети језиву историју тржишта уџбеника у Србији у последње две деценије, где српски издавачи данас имају свега десетак посто учешћа, па схватити до које мере смо ми друштво разорено корупцијом, односно кварењем, пре свега моралног и вредносног типа. У питању је тржиште чија се годишња вредност процењује на 70 до 100 милиона евра, а немачка канцеларка Меркел је 2016. године лично интервенисала код врха овдашње државе да би се заштитили интереси немачке фирме *Клей*, која уз неколико додатно купљених домаћих франшиза изразито доминира на том тржишту – неки чак сматрају да има квазимонополски положај. Ово је постало подручје огромне, малтене системске корупције, где се директори школа, учитељи, разредне старешине и други наставници заправо преко дељења таблет рачунара, плаћања семинара за усавршавање и сличних услуга, „подстичу” да бирају издања одређених кућа.

Запањујуће је да оваква држава која је прошла током последње три до четири деценије све што је прошла (цепање државе, војна агресија, окупација једног дела територије итд.) своје тржиште уџбеника, као основног поља политике идентитета, фактички препусти немачким, словеначким и хрватским компанијама.

*

Не треба сметнути са ума да је читав комунистички програм подразумевао неку врсту феминизма, односно еманципације жена. КПЈ је по Коминтернином моделу још у међуратном периоду имао посебне акције своје организације жена, да би 1942. у Босанском Петровцу била формирана организација са познатим акронимом АФЖ (Антифашистички фронт жена) која је функционисала као део укупног Народног

фронта. Иако је партија реализовала много од феминистичког програма (увођење женског права гласа, легализација абортуса, увођење грађанског уместо верског брака и олакшавање развода, подстицање изласка жена на тржиште рада) организација је самоукинута почетком педесетих на свом четвртом конгресу. Савремене феминисткиње тврде да је била испред свог времена, јер превише брза еманципација жена није одговарала власти.

Највећи учинак у погледу феминистичке агенде на овим просторима имала је у наредном периоду свакако западна популарна култура која је од шездесетих масовно нахрупила у југословенско друштво. Како је у недавној студији Раковић показао, ми смо чак били пионири нудизма.⁹ Рокенрол, сексуални промискуитет, певачице и глумице као *селебријти* особе са врло бурним приватним животом итд., допринели су генералном померању у односу на патријархални систем вредности.

Но све се то одвијало као и у већини комунистичких земаља у оквиру једног система где се у породичне односе није много задирало и где су се традиција, па и вера поштовале како комунистичке власти не би имале непотребних проблема.

Отуд је од посебне важности напредак феминистичке теорије од средине седамдесетих и током осамдесетих. По први пут се формира језгро женских аутора који су почели да прате западну феминистичку литературу, да је преводе, пишу у том кључу и захтевају радикалне друштвене промене које би спроводиле такву агенду. Најистакнутије име је Жарана Папић која има типичну биографију наших савремених *нво* феминисткиња. Рођена је 1949. као дете високог кому-

⁹ А. Раковић, *Југославија и напуристичка култура*, Катена мунди, Београд 2021.

нистичког функционера Радована Папића, студирала је под утицајем студентских протеста у атмосфери владавине неотрецкизма у радикалним студентским круговима тада, и дипломирала је 1974. У њеним биографијама стоји да се први пут упознала са савременом феминистичком теоријом на Конференцији хрватског социолошког друштва у Порторожу 1976. и да је исте године присуствовала и првом курсу женских студија у Интеруниверзитетском центру у Дубровнику. Дакле ту смо очигледно каскали за западним делом државе.

Но, у октобру 1978. Папићева са још једним бројем колега организује у СКЦ прву међународну конференцију „Друг/ца, женско питање, нови приступ”. Ово је фактички почетак савременог феминизма у Србији јер се ту под утицајем гостовања великог броја феминисткиња из иностранства (Италије, Француске, Пољске итд.) формира домаће активистичко и теоријско језгро. Папићева од следеће године креће да пише чланке и да ради на свом магистарском раду.

Писац Јасмина Тешановић, касније веома активна и као припадник организације *Жене у црном* (у којој такође делује много истакнутих феминисткиња попут Сташе Зајовић или Адриане Захаријевић) била је такође један од организатора те пионирске конференције у СКЦ, а трећа особа која се помиње је тадашњи шеф галерије СКЦ Дуња Блажевић, иначе, исто као и Папићева, ћерка истакнутог комунистичког руководиоца Јакова Блажевића, у то доба председника председништва СР Хрватске. Четврта особа која је учествовала у организацији је Нада Лер Софронић, која је 1986. објавила књигу *Неофеминизам и социјалистичка алтернатива*¹⁰, а касније деловала у Сарајеву на универзитету и под окриљем Фонда за отворено друштво. У питању је монографија настала од

---

¹⁰ N. Ler Sofronić, *Neofeminizam i socijalistička alternativa*, Radnička štampa, Beograd 1986.

њеног докторског рада „Марксизам и ослобођење жена”, који је одбранила 1982. на Факултету политичких наука у Београду. Ово се сматра првим феминистичким докторатом у Југославији.

Треба напоменути и да је унутар модернистичког крила СКЈ увек постојала фасцинација свиме што долази са запада па су Латинка Перовић, а затим и професорке Љубинка Трговчевић и социолог Анђелка Милић показивале велике симпатије за ове трендове, што је омогућавало постепено ширење и инкорпорирање феминистичких светоназора као дела општег научног мејнстрима посебно у историографији или на социологији где је Драгољуб Мићуновић, уз Загорку Голубовић, отварао простор. Милићева је као Загоркин асистент и млади доцент од 1975. преузела социологију породице и предавала је са много профеминистичких ставова.¹¹

Но Папићева је као њихов студент стварни родоначелник радикалног феминизма код нас и пионир џендер мејнстриминга. Са Лидијом Склевицки је 1983. уредила књигу *Анџрололоија жене*¹², а 1986. на социологији брани свој магистарски рад „Феминистичка критика социологије”. Од 1989. постаје асистент на тој катедри, на предмету социјална антропологија. Током деведесетих успела је да уведе *теорију рода* као изборни предмет у оквиру наставе на социологији.¹³

¹¹ Видети: Н. Секулић, „Оснивање студија рода на Филозофском факултету у Београду: разговор са проф. Анђелком Милић”, *Социолошки ипрепег*, бр 3–4, 2012, 783–796.

¹² Ž. Papić, L. Sklevicky (ur.), *Antropologija žene: novi horizonti analize polnosti u društvu*, Prosveta, Beograd 1983.

¹³ Детаљније о Ж. Папић погледати у: V. Perović, „Žarana Papić”, у: F. De Naan, K. Daskalova, A. Lotfi, (ed.), *Biographical Dictionary of Women's Movements and Femisnim: Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, CEU Press, 392–396, Budapest, 2006. Превод на српски доступно на: <https://www.zenskestudie.edu.rs/biblioteka/legat-zarane-papic>. Приступљено: 24. 8. 2021.

Иако је цео Филозофски факултет пун истакнутих активиста и промотера феминизма (Саша Бабић на археологији, Маја Кандидо Јакшић и Дијана Плут на психологији, Бранка Арсић на филозофији), ипак је Катедра за социологију главни академски извор овог псеудонаучног канцера¹⁴, одакле се он ширио кроз вене академизма у Србији. Већина савремених феминисткиња у академској заједници, предавача и професора на другим факултетима, докторате је бранила на социологији. Уз ову катедру, као основни извори важни су и Филолошки факултет у Београду и Филозофски факултет у Новом Саду, а после 2000. и ФПН у Београду.

*

Деведесете су изузетно значајан период за развој и етблирање феминизма у Србији. Најпре јер се под окриљем мреже Фонда за отворено друштво кроз систем невладиних организација који је изграђен као парадржава, кроз пацифизам и антиратно деловање, отвара простор за све радикалнији феминизам и цендеризацију. Фактички све најважније активисткиње ове сцене су се ангажовале у антиратном покрету, на изразито антисрпским позицијама, градећи парадигму о српском национализму, патријархату и освајачком деловању (Папић, Зајовић, Тешановић, Милић, Голубовић, Свенка Савић, Биљана Јовановић, Лепа Млађеновић, Дијана Плут итд.). Типична публикација овога профила је *Рај*,

---

¹⁴ Радикални феминизам је далеко од било какве науке. У питању је савремена антипородична, антихришћанска и антицивизацијска идеологија која се уз огромна средства промовише и намеће како би се смањио број становника и разорила свака заједница, чиме се друштва отварају за тоталитаризам. Свако друштво које му се препусти и дозволи да се нпр. законодавство и систем вредности граде на основу његових упутстава, неумитно стари, губи становнике, виталност и ишчезава – управо то се дешава са Европом данас.

пациријализам, пациријархализам, коју је Центар за антиратну акцију објавио 1994. године.¹⁵

Но у исто време на овој парламентарној¹⁶ сцени почиње и званична институционализација феминизма као организоване политичке, интелектуалне и теоријске парадигме. Центар за женске студије као фактички кровна организација за промовисање ове идеологије формиран је још 1991. да би свој први образовни курс имао у марту 1992. године.¹⁷ Часопис *Женске студије* почиње да излази 1995. године. Центар је обучио на стотине активисткиња током деведесетих и имао је и сопствену издавачку продукцију књига.

Но ваља обратити пажњу да су многе од активиста и предавача у овој алтернативној образованој мрежи биле и предавачи на регуларном београдском универзитету. Жарана Папић је најважније али не и једино име. Ту су и Марина Благојевић, Сташа Бабић, Бранка Арсић, Биљана Дојчиновић, Сњежана Миливојевић, Љубинка Трговчевић итд. Поми-

¹⁵ Видети: *Rat, patriotizam, patrijarhalizam*, Centar za antiratnu akciju, Beograd 1994.

¹⁶ У књизи *Слика, звук и моћ* (М. Ђурковић, *Слика, звук и моћ*, МСТ Гајић, Београд 2009), објаснио сам да је од старта систем који се под окриљем „Фондације” оснива био структурисан по парламентарном систему, са прецизно постављеним сегментима алтернативних политика и кадрова који су се ту развијали, да би после 2000. године прешли у државну управу и почели тамо да спроводе исту политику коју су у претходној деценији градили и развијали под окриљем Соросове структуре.

¹⁷ Треба обратити пажњу на систем диверсификације ових актера, где су се поједине особе временом одвајале и формирале посебне организације као што је нпр *Лабрис*. Оснивачи центра су према званичној страници: Марина Благојевић, Неда Божиновић, Биљана Дојчиновић Нешић (професор на Филолошком факултету у Београду), Соња Дрљевић, Даша Духачек (професор на ФПН), Јасмина Лукић, Лепа Млађеновић, Зорица Мршевић, Жарана Папић, Славица Стојановић и Јасмина Тешановић. У Наставно-научном већу центра који је бирао предаваче такође се налазио значајан број имена попут Сташе Бабић, Сњежане Миливојевић, Оливере Милосављевић, Дубравке Стојановић и Љубинке Трговчевић.

њали смо и Дијану Плут, Мају Кандидо Јакшић, ту је и Слободанка Недовић са Правног факултета (преминула 2004, а докторирала такође на социологији) итд. Дакле ову врсту идеологије захваљујући аутономији универзитета и све издешнијим стипендијама пре свега Фонда за отворено друштво, за студијске боравке напољу, поменути активисти уносе и у званичне програме београдског, новосадског, а касније и нишког и крагујевачког универзитета. У друштвеним наукама, деведесете су као што је познато златно доба промоције феминизма, који се увелико извози у бивше комунистичке земље, па се научници из друштвених наука, филозофије и хуманистике све више окрећу ка њему и ка сличним постструктуралистичким, постмодернистичким интелектуалним перверзијама. Феминизам је постао помодна идеологија којој се окрећу млади па и мејнстрим научници, чему је доприносила изражена лукративна димензија јер се преко њега добијају стипендије, студијски боравци, грантови за пројекте итд.

Врло јако феминистичко средиште по врло сличним постулатима, уз додатак укуса војвођанског аутономаштва, формирало се и у Новом Саду. *Сйирийус мовенс* покрета је госпођа Свенка Савић која је своју каријеру направила на Катедри за лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду. Она је са групом сарадница 1997. године формирала центар, односно удружење *Женске студије и истраживања*, које је имало своје курсеве, али и издаваштво, укључујући и веома важан зборник *Феминистичка теологија* који је Савићева уредила 1999.¹⁸

---

¹⁸ Видети: S. Savić (ur.), *Feministička teologija*, Futura publikacije, Novi Sad 1999. Марина Благојевић је 1998. године објавила добар преглед развоја на овој сцени у Београду деведесетих. Видети: M. Blagojević, *Ka vidljivoj ženskoj istoriji: ženski pokret u Beogradu 90-ih*, Centar za ženske studije, Beograd 1998, а корисна публикација за ову историју је и Зборник

Но оно што се често испушта из вида јесу многобројни симпатизери ове идеологије и у Милошевићевој структури. Министарка културе у наводно националистичкој Милошевићевој власти била је Нада Поповић Перишић, француски ђак, која ће после 2000. основати Факултет за медије и комуникацију као једно од најважнијих академских средишта за џендер мејнстриминг, феминизам и квир студије. Она долази 1994. на таласу окретања од национализма и покушаја да режим промовише неко другачије, антиратно лице ка Западу што је министарка радила са кампањом „Лепше је са културом”.

Но важније од тога су симпатије за феминизам које је показивала Мира Марковић, супруга С. Милошевића и оснивач ЈУЛ-а. Са телевизијом „Пинк” као својим органом ЈУЛ је такође много урадио за отварање простора џендеризацији и квиризацији јавне сцене. Као што је познато и џендер и квир активисти ће посебно после 2000. године инсистирати на суштинском значају популарне културе за њихову видљивост и промену перцепције становништва, а затим и политичара према њиховом положају. Бошко и Станко, чувени феминизирани водитељски пар са Пинка, као и комплетна хедонистичка и *софш ѿорн* естетика Жељка Митровића, имали су далеко већи практични утицај на џендер мејнстриминг од свих издања и активности ЦЖС током деведесетих година.

★

докумената о деловању ЦЖС од 1992. до 2002. Видети: В. Dojčinović-Nešić, D. Popović, *Centar za ženske studije, Beograd 1992/2002*, Centar za ženske studije, Beograd 2002. Нисам успео да нађем такав преглед за новосадски центар нити за остале градове па сам принуђен да наведем само неке основне податке до којих сам могао да дођем.

Оно што је под окриљем ЈУЛ-а и алтернативних квази-академских и нво институција започето током деведесетих пуне резултате дало је након смене власти 2000. године.

Кључни тренутак у академском цендер мејнстримингу, који је претходио политичком и законском, био је укључивање целог *Центра за женске студије* са комплетном библиотеком и курсевима у оквир Факултета политичких наука Универзитета у Београду, што се дешава врло брзо након Пето-октобарског пуча. Не само да су њихови програми постали основа за магистрирање и докторирање, него се њихова идеологија прелива и на друге катедре, па Катедра за социјалну политику потпуно преузима њихов идеолошки основ, градећи образовање студената на идеји *насиља у њородици*, као кључног концепта око којег се развијају настава и образовање будућих радника у центрима за социјални рад. Не случајно, ови центри, уз то реформисани преко силних пројеката УНДП, УСАИД, УНИЦЕФ итд., постали су један од најгорих сегмената нашег друштва. И у 2020. је просечно од родитеља одузимано троје деце дневно. Часопис *Женске студије* преименује се у *Генеро* и стиже нова генерација активиста где треба издвојити Катарину Лончаревић и Андријану Захаријевић као најпроминентније академске активисте.

У Новом Саду је такође негде у исто време (2004) Свенка Савић изгурала да се на Универзитету формира *Центар за родне студије* и започне интердисциплинарни докторски програм студија рода и феминизма који је трајао до 2020, када је укинут. Ваља напоменути да је ово укидање студија рода једнако као и укидање програма сексуалног васпитања у основним школама у Војводини 2016. један од ретких примера неуспеха у иначе линералном ширењу и расту цендер мејнстриминга у Србији.

У овој скици би сада морао да иде детаљан и прецизан попис увођења курсева *студија рода* и феминистичких студија

на нашим факултетима и академским институцијама. То жалост не могу да урадим јер не постоје доступни подаци, нити сам нашао нешто слично у постојећој феминистичкој литератури код нас. Дакле треба нам тачан попис посебних курсева који се уводе као изборни, а негде и обавезни и године њиховог увођења. Као што смо видели, Папићева је то урадила на социологији још деведесетих уводећи теорију рода као изборни предмет.¹⁹

Док су ове две основне женске невладине организације направиле пун мејнстриминг постајући део званичног академског система из којег се сада и финансирају (уз наравно, обилату помоћ и са стране), појавио се значајан број нових феминистичких невладиних организација које ће одиграти огромну улогу у најважнијем сегменту цендер мејнстриминга после 2000. – у законодавству. Пионир ове активности је Весна Николић Ристановић, која је 1997. основала *Викити-молошко друштво Србије* (и Зорица Мршевић је била веома активна ту) и почела да заговара одређена правна решења и прераду законодавства у складу са феминистичким начелима. После 2000. појављују се *Аутиномни женски центар*, *Инцесџ ѿраума центар*, *Асџра* и постају водећи лобисти за измену законодавства (кривичног, грађанског, породичног) у правцу инкорпорирања феминистичке визије, дискурса и начела. Често су они били и писци, и предлагачи законских решења, које су домаће власти на „препоруку” страних амбасада уводиле. Или су нпр. активисти АЖЦ представљани судијама, полицајцима и социјалним радницима као особе које ће рецимо координисати примену Закона о спречавању насиља у породици. Дакле државни органи, којима није јасно

¹⁹ За пионирске покушаје анализа тог типа видети: Секулић, 2012, *ibid*; и D. Vujadinović, Z. Antonijević (ur.), *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*, Akademska knjiga, Novi Sad 2019, посебно прилог Исидоре Јарић.

шта и како треба да раде, дужни су по налогу претпостављених да консултују феминистичку невладину организацију. То, уз укупне успехе на пољу законодавства, чини се најбоље илуструје огромна постигнућа цендер мејнстриминга у Србији и огромне резултате које су оснивачи ЦЖС постигли у само 30 година.

*

Највећи успех за једну идеологију и њене носиоце и заступнике свакако јесте када свој систем вредности и идеја наметну држави која своје законе и политике почне да уподобљава таквим циљевима и начелима. Феминизам је у Србији као што смо видели у свега неколико деценија успео у томе.²⁰ Најочигледнији резултати цендер мејнстриминга виде се у изменама породичног, кривичног, радног, фискалног и осталог законодавства. Овде ћемо кратко навести само најважније етапе, а за детаљнију анализу ваља погледати уводно поглавље књиге *Рајџ за њородицу у Србији*²¹.

Након пуча 2000. странци су своје фаворите из невладиног и алтернативног сектора (од којих су многи већ радили као научници на државним универзитетима и институтима) масовно убацили у систем државне управе, било као државне секретаре, помоћнике или консултанте за писање стратегија и закона. На овом подручју ваља поменути деловање професора Марије Драшкић са београдског Правног факултета, Олге Цвејић Јанчић са Правног факултета у Новом Саду, Невене Петрушић, декана Правног факултета у Нишу, Тама-

---

²⁰ Ово не треба да нас изненади, јер као што је то Карлсон приметио, феминизам је заиста најуспешнија идеологија у двадесетом веку. Видети: А. Carlson, "The Curious Case of Gender Equality", *Society*, September/October, 2004, 29.

²¹ М. Ђурковић, *Рајџ за њородицу у Србији*, Институт за европске студије – удружење „Поредак”, Београд 2019.

ре Лукшић Орландић, некадашњег заменика Заштитника грађана, Наталије Мићуновић са Института за филозофију и друштвену теорију итд.

Цендер мејнстриминг у законодавству почео је врло брзо. Најпре је, после 2001, измењен Кривични закон одмах и уведен је институт *насиља у породици*, који је постао основа за разумевање брака и брачних односа у складу са феминистичком перцепцијом брака као насилног, кметовског уговора у којем патријархални мушкарац спроводи најразличитије врсте насиља над женом и децом. Потпуно је очекивано што након увођења такве концепције брака имамо све мањи број склопљених бракова, а све више развода, што и јесте циљ феминистичке идеологије.

Најважније су свакако измене Породичног закона 2005. У складу са феминистичким налозима, елиминисана је љубав као основа брака и избачена идеја преваре. Брак је опет у складу са феминистичким препорукама замишљен као интересна заједница, уговор. Следили су затим Закон о равноправности полова са увођењем обавезних квота од 30% и увођењем терета доказивања за дискриминацију на туженог!? Овај тоталитарни механизам који побија претпоставку невиности, понавља се и у Закону о забрани дискриминације који је донет 2009. године. Имали смо затим предлог Заштитника грађана о увођењу родно сензитивног језика из 2009. који је, иако неуспешан, само наговестио оно што ће бити прогурано дванаест година касније. Следили су затим Закон о спречавању насиља у породици из 2016, измене Закона о образовању 2018, и коначно Закон о родној равноправности који је из трећег покушаја усвојен 2021, те још радикалнији Закон о изменама и допунама закона о забрани дискриминације усвојен на истој седници као и претходни.

Иначе још од почетка тзв., проевропских реформи 2001. године, настојало се да се гура идеја о „уродњавању” буџета

и тржишта рада нпр. Сећам се како су економисти из ЦЛДС причали да на свим радионицама и расправама о реформама тржишта рада, учествује као консултант и Марина Благојевић са захтевима да се буџети „цендеришу”. Од краја прве деценије овог века, родна равноправност се као циљ укључује у готово све стратегије, а посебно у Стратегије за развој образовања, законе о образовању, науци итд. Врло често стручњаци за односне области уопште нису водили рачуна о убацивању цендеризације мислећи погрешно да се ради о апстрактном општем захтеву за изједначавање мушкараца и жена.

Велики циљ остварен је и у „цендеризацији” односно цендер мејнстримингу политике. Видели смо да су стално подизане квоте и сада је већ обавеза да 40% посланика буду жене, а у влади су скоро половина чланова жене. У исто време парламент никад горе није изгледао него данас, и није било мање демократије и поштовања институција. Годинама смо међутим слушали сталне јавне приче о „женској влади” итд. Влада је 30. октобра 2017. основала посебно Координационо тело за родну равноправност на чијем челу је од почетка потпредседник Владе Зорана Михаиловић, иначе поносни члан експозитуре Трилатералне комисије у Србији. Она је већ 2015. изашла са предлогом Закона о родној равноправности, али је тада Секретаријат за законодавство упозорио да у нашем Уставу не постоји појам *rod* па су променили предлог назива закона. Упркос томе тело је наставило да функционише под тим неуставним именом. Исте те 2017. на чело владе је дошла особа која је декларисана лезбејка што се такође сматра огромним кораком у цендер мејнстримингу политике.

Наравно, све је то припремала и пратила непрестана цендеризација јавног простора преко популарне културе, телевизијских серија, ријалити емисија, филмова, до музике.

Тако данас имамо двојицу ријалити хероја Хасана Дудића и Ивана Гавриловића како с поносом певају „Ја сам геј”.

Заступници овог концепта доживели су успут и понеки пораз: експеримент у Војводини од 2012. са родно заснованим сексуалним образовањем које је гурала Мариника Тепић није се баш добро показао па је укинут после 2016. када се власт променила. Највеће разочарење било је са неуспехом да се у школе убаце такозвани образовни пакети²² које је 2017. у наше школство требало да уведе феминистичка и пролезбејска организација *Инцесџи ѿраума ценџар*. Но слично као и са предлозима из заустављеног Грађанског законика, после неког времена, исти предлози се појаве кроз неко друго министарство и кроз неки други предлог закона и на крају прођу.

Све то међутим наноси трајно штетне последице по опште образовање човека и саморазумевање његовог положаја у свету и космосу. Џендер мејнстриминг систематски подрива основе образовања у Србији, природну поделу на полове, основе природне породице, идеје о комплементарности полова, и брачне заједнице као основе за слободу и рађање деце. Џендер мејнстриминг такође полако уводи нове облике меког тоталитаризма јер је свуда имплицитно прихваћено основно начело радикалног феминизма да је „приватно политичко” и да држава мора непрестано и све више да се меша у породичне односе и да стално арбитрира, прети, застрашује и решава спорове.

Посебан сегмент је његов тоталитарни налог за употребу „родно сензитивног језика” који је усвојен Законом о родној равноправности и који намеће обавезу медијима, новинарима, научницима и политичарима да користе овај рогобатни

---

²² Десетак посебних уџбеника припремљених да наводно едукују децу за борбу против насиља у породици, а заправо да шире џендер и феминистичку пропаганду, требало је да смање фонд основних часова из свих тих предмета за које су били припремљени.

језик, потпуно супротно логици, историји и природи српског језика.²³ Од многобројних сегмената где је цендер мејнстри-миг присутан и успешан поменимо овде још политику запошљавања где се систематски прописује циљ паритета жена и мушкараца у свим сегментима тржишта рада што иде директно супротно потребама друштва и жељама огромне већине самих жена да више могу да остају код куће са децом, да раде послове са краћим радним временом итд.²⁴

Ковид криза је међутим идеално дошла да може да се прогура шта год стране амбасаде хоће, иако је све извесније да Србија никад неће постати члан ЕУ. Но у вредносно-идеолошком смислу дубоко корумпирана домаћа елита дозвољава пуну цендеризацију свих сегмената друштва изговарајући се тиме да наводно постоје већи проблеми од тога и да се ту не треба замерати окупаторима. То је међутим нетачно, јер су последице цендер мејнстриминга уочљиве у свим сегментима, а посебно у демографији. Број становника Србије се убрзано смањује, а слобода је све мање вредност до које је било коме стало. Чињеница да су у исто време усвојена ова два закона и одбачен предлог закона о ћирилици најбоље говори о правцу у којем се ова земља креће. Уместо државе постајемо земља, уместо народа постајемо популација.

---

²³ О томе су се између осталог огласили и Матица српска и Одбор за стандардизацију српског језика САНУ. Погледати: „Насиље над српским језиком и народом”, *Новости*, 27. 7. 2021, на страници <https://www.novosti.rs/c/kultura/vesti/1020793/nasilje-nad-srpskim-jezikom-narodom-saopstenje-matrice-srpske-odbora-standardizaciju-srpskog-jezika>, приступљено 23. 8. 2021.

²⁴ О овоме погледати: Антонић, *ibid*, 243–244.

MIŠA ĐURKOVIĆ, PhD, principal research fellow
Institute of European Studies, Belgrade
E-mail: mdjurkov@gmail.com

GENDER MAINSTREAMING OR ANTI-EDUCATION IN SERBIA

SUMMARY: Starting from the thesis that the introduction of gender and gender studies in our social and educational system is one of the greatest dangers we face today, the author tries to make a sketch of the process of gender mainstreaming in Serbia. Prominent figures, academics, the introduction of this ideology at universities, and then in legislation and other segments of society are followed. Through examples, it is shown how strongly in just a few decades this ideology has managed to impose itself and spread through all segments of society, including the Serbian Academy of Sciences and Arts. A special focus is the process during which this system of values and ideology was first institutionalized in the alternative space, and then slowly and systematically conquered the official public space and the education system. Occupying universities and spreading gender ideology throughout the entire process of higher education was, along with popular culture, the most important for the full legitimization of gender concept in public discourse and for other forms of gender mainstreaming. It ran in parallel, in support of gender mainstreaming in legislation and politics. However, in addition to legitimizing them, this process educates members of the future elite, university students, in that spirit.

KEYWORDS: gender, gender mainstreaming, Serbia, education, feminism